
PREZENTACJE

Kierunki badań w Zakładzie Historii Nauki, Oświaty i Wychowania Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego w latach 1953 - 2001*

W okresie powojennym nie było w Gdańsku typowego środowiska historyków wychowania i w zasadzie do połowy lat 50 nie ukazały się tu ważniejsze prace poświęcone interesującej nas problematyce. Dopiero inspiracje wynikające z przebiegu obrad zorganizowanej w 1954 r. w Gdańsku Konferencji Pomorskiej PAN przyczyniły się z czasem do pełniejszego uświadomienia sobie roli kultury umysłowej całego nadmorskiego regionu w minionych stuleciach. Do 1953 r. nie opublikowano w Gdańsku bardziej znaczących prac związanych z dziejami oświaty. Za początek właściwych badań należy zatem uznać rezultaty obrad wspomnianej Konferencji Pomorskiej PAN. W wyniku jej postanowień starano się wypracować podstawowe założenia metodologiczne, ustalić stan zasobów archiwalnych i zebrać efekty dotychczasowych opracowań, dotyczących sytuacji gdańskiego szkolnictwa na przestrzeni wieków. Można tu odnotować zapoczątkowanie dociekań obejmujących okres od Odrodzenia do współczesności.

W poszukiwaniach gdańszczyzan od początku utrwalił się wyraźny podział chronologiczny, tematyczny i terytorialny. Analiza zawartości pierwszych powojennych publikacji pozwala wyodrębnić dwa podstawowe nurty różniące się głównie zasięgiem i czasokresem poruszanych zagadnień. Reprezentanci pierwszego skupili się na wydarzeniach z przeszłości Gdańska w okresie staropolskim, zaś drugiego nurtu – na wiekach XIX i XX, wkraczając przy tym wielokrotnie na teren całego Pomorza. Początek drugiego nurtu badań nad oświatą XIX i XX w., łączy się z referatem K. Trzebiatowskiego wygłoszonym na Konferen-

cji Pomorskiej PAN a poświęconym szkolnictwu na Pomorzu¹. Z biegiem lat utrwalał się coraz wyraźniej dwubiegunowy podział zainteresowań badawczych, co wynikało w znacznej mierze z różnic w podejściu metodologicznym do poruszanych zagadnień.

Powołanie Uniwersytetu Gdańskiego w 1970 roku i utworzenie Wydziału Humanistycznego doprowadziło do powstania Instytutu Pedagogiki i Psychologii, zaś w jego strukturze Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania kierowanego przez prof. Kazimierza Kubikę (w miejsce wcześniej istniejącej Katedry Historii Oświaty i Wychowania działającej na gdańskiej WSP). Całokształt wydanych wtedy publikacji dobrze ilustruje ów podział zainteresowań naukowych na dwa wyraźne podokresy chronologiczne: czasy przedrozbiorowe oraz dzieje szkolnictwa w XIX i XX w. Równocześnie pogłębiło się zróżnicowanie tematyczne, wynikające z koncentracji części osób na problematyce oświatowej w Gdańsku i Prusach Królewskich, zaś pozostałych na kształtowaniu się spraw wychowawczych na Pomorzu w granicach powojennej Polski. Zainteresowano się także zagadnieniami z zakresu organizacji i zarządzania oświatą².

Nurt pierwszy skoncentrował się na dziejach Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego oraz na dorobku naukowym i literackim jego dawnych profesorów. Szczególnie skupiono się na rozwoju dyscyplin humanistycznych (m.in. retoryki i historii), prawnych, językach orientalnych i medycynie. Budziły się zainteresowania osiągnięciami dziejopisarstwa, nauk ścisłych i znaczeniem szkolnictwa prywatnego³.

Drugi nurt, związany z czasami nowszymi, także znacznie poszerzył krąg omawianych problemów. Przede wszystkim należy wymienić dalsze dociekania dotyczące tradycji oświatowych na Pomorzu, zwalczania analfabetyzmu, rozwoju czytelnictwa wśród warstw niższych. Podkreślano rolę miejscowej ludności, w tym Kaszubów, w przeciwstawianiu się germanizacji. Naświetlono zasługi prasy, organizacji polonijnych i wybitnych działaczy w podtrzymywaniu ducha narodowego, nie pomijano też integrującego oddziaływanie strajków szkolnych w latach 1906-1907⁴. Zajmowano się też historią poszczególnych szkół. Należy także odnotować fakt rozszerzenia badań aż po czasy współczesne. Przypomniano między innymi sylwetki wielce zasłużonych nauczycieli i działaczy polonijnych⁵. Ukazała się także monografia poświęcona szkolnictwu powszechnemu w Polsce przed reformą Jędrzejewicza⁶. Nowym zagadnieniem zapoczątkowanym w latach sześćdziesiątych były dzieje wychowania i szkolnictwa morskiego. Ten nurt badań łączył się z przygotowaniem do obchodów 400 rocznicy powołania Komisji Morskiej przez Zygmunta Augusta⁷. Ponadto interesowano się oświatą muzyczną, działalnością instytucji artystycznych oraz ich więzią z wychowaniem patriotycznym w minionych dziesięcioleciach⁸.

W latach 1960-1970, znacznie wzbogaciła i zróżnicowała się tematyka badań z zakresu dziejów nauki i szkolnictwa. Wzrosła liczba uczonych, którzy podejmowali te zagadnienia, co ułatwiło zacieśnienie współpracy i wymianę poglądów. Zwiększenie efektywności badań z dziedziny historii wychowania, przyczyniło się do stworzenia pomyślnego klimatu dla rozwoju tej dyscypliny w nowo utworzonym Uniwersytecie Gdańskim⁹.

Od 1971 roku Zakład Historii Nauki, Oświaty i Wychowania rozpoczął pracę w strukturze nowo powstałego Uniwersytetu Gdańskiego. Nastąpiło dalsze wzbogacenie poruszanej problematyki oraz zintensyfikowanie poszukiwań badawczych. Niestety nadal pomijano okres średniowiecza, natomiast skupiono się na określeniu roli gimnazjum akademickiego w dobie Odrodzenia i Baroku. Żywo interesowano się także nauczaniem różnych przedmiotów z filozofią, geografiami, matematyką, prawem, historią, naukami filologicznymi i przyrodniczymi na czele. Niektóre dy-

scypliny doczekały się osobnych rozpraw z uwzględnieniem m.in. dorobku wybranych profesorów: B. Keckermanna, J. Pastoriusa, J. Hoppego, G. Lengnicha, J. Schultza-Szuleckiego i in.¹⁰ Kontynuowano też badania nad gdańską historiografią mieszczańską doby Baroku i jej związkami ze szkolnictwem. Z oświatą łączy się studia poświęcone różnym dyscyplinom nauki¹¹. Wznowiono ponadto rozważania nad dziejami wychowania morskiego w powiązaniu z historią Prus Królewskich i całej Rzeczypospolitej¹². Nadto prowadzono badania na temat poziomu kultury umysłowej, znaczenia gimnazjów akademickich, peregrynacji akademickich, wychowania artystycznego i recepcji poglądów wybitnych uczonych, jak chociażby J.A. Komeńskiego¹³. Wartościowe syntezy dziejów nauki gdańskiej w okresie I Rzeczypospolitej przyniosły poszczególne tomy Historii nauki polskiej i odpowiednie części Historii Pomorza i Historii Gdańska.

W badaniach odnoszących się do XIX i XX wieku, a prowadzonych od lat siedemdziesiątych także można stwierdzić znaczny postęp. Analizowano tu miejsce języka polskiego w ówczesnych szkołach, podręczniki i czasopisma przeznaczone dla uczniów, działalność tajnych organizacji istniejących w gimnazjach, zasługi polskich stowarzyszeń kulturalno-społecznych w upowszechnianiu kształcenia na poziomie elementarnym¹⁴. Pracownicy Zakładu pogłębiali zainteresowania odnoszące się do lat wojny i okupacji, przebiegu tajnego nauczania, wysiłków podejmowanych po zakończeniu wojny na rzecz odbudowy szkolnictwa i wyrównywania szans młodzieży powracającej z frontu, charakteryzowano pracę nauczycieli i formy ich dokształcania, opracowywano szkiecy poświęcone poszczególnym placówkom, w tym służącym wychowaniu morskiemu¹⁵. Opublikowano też liczne studia na temat organizacji szkolnictwa oraz skrypty porównujące system szkolny w Polsce z systemami w innych państwach, uzupełnieniem tych zagadnień były wydawnictwa o charakterze źródłowym¹⁶. W omawianych latach zwiększyła się liczba prac odnoszących się do wychowania artystycznego, zwłaszcza muzycznego¹⁷.

W 1983 r. w Gdańsku została zorganizowana okolicznościowa konferencja, podsumowująca stan badań nad oświatą i nauką Pomorza Gdańskiego. Konferencja związana była także z przejściem

na emeryturę prof. Klemensa Trzebiatowskiego. Obrady pod hasłem *Wkład Pomorza Gdańskiego do rozwoju nauki i oświaty* zgromadziły liczne grono uczonych, potwierdzając, iż temat budził w kraju stosunkowo duże zainteresowanie. Wygłoszone referaty i opinie uwydatniły najpilniejsze potrzeby badawcze, które starano się realizować po 1983 r.

Rozwój kadry Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania, który na przełomie lat 1970/1980 zatrudnił czterech samodzielnych pracowników, oddziaływał pomyślnie na ustabilizowanie się jego miejsca wśród placówek prowadzących w Polsce analogiczne badania. Niestety w 1984 r., kilka miesięcy po przejściu na emeryturę, zmarł kierujący Zakładem od 1980 r. prof. Klemens Trzebiatowski, w 1986 r. prof. Kazimierz Kubik, który od 1980 r. przebywał na emeryturze, rok później doc. Wiktor Frąckowiak, a w 1987 r. na emeryturę przeszedł dr Jerzy Szews. Nie pozostało to bez wpływu na intensywność i rozległość, i jakość prowadzonych dotąd badań.

Od połowy lat osiemdziesiątych nadal zachowana została dwutorowa specyfika chronologiczna. Należy jednak odnotować w Zakładzie zauważalną zmianę pokoleniową, której efektem stał się wybór częściowo nowej problematyki badawczej. Podjęto prace porównawcze obejmujące różne typy szkół działające w Prusach Królewskich, próbując omawiać ich zasługi na tle ówczesnego dorobku nauki i oświaty europejskiej¹⁸. Zintensyfikowano też poszukiwania syntetyzujące dotychczasową wiedzę na temat peregrynacji akademickich młodzieży pomorskiej a także znaczenia wymiany doświadczeń wychowawczych i dydaktycznych oraz przeszłości poszczególnych placówek szkolnych¹⁹.

W ostatnich latach pracownicy Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania wyraźnie skoncentrowali swoje wysiłki badawcze na zagadnieniu kształtowania się nauczania historii w szkolnictwie protestanckim i katolickim różnych krajów. Omówiono miejsce wiedzy historycznej w programach wielu placówek europejskich do schyłku Odrodzenia. Ukazano rozwiązania programowe istniejące w kolegiach jezuickich i pijarskich oraz w zakładach protestanckich w I Rzeczypospolitej. Zainteresowanie historią w programach szkolnych do końca XVIII w. stało

się charakterystyczną cechą badań kontynuowanych przez gdańskich historyków wychowania reprezentujących różne pokolenia²⁰.

W latach dziewięćdziesiątych dociekania te wzbogacono i rozszerzono o monografie poszczególnych kolegów, analizy reform programowych w całym szkolnictwie okresu przedrozbiorowego oraz szlacheckich i mieszczańskich modeli wychowania XVI - XVIII w., jak również o refleksje na temat ideałów wychowania realizowanych w placówkach zakonnych starających się być miejscem kształcenia przyszłych elit politycznych Rzeczypospolitej szlacheckiej. Stało się to możliwe dzięki współpracy z uczelniami wyższymi w kraju i zagranicą, Instytutem Historii Nauki PAN, polskimi prowincjami jezuitów i pijarów, kierownictwami licznych archiwów polskich i zagranicznych. Przejawem zainteresowań badaczy ośrodka gdańskiego są także publikacje typu biograficznego i bibliograficznego, omawiające dorobek naukowy uczonych reprezentujących różne dziedziny wiedzy²¹.

Drugi nurt badań prowadzonych w Gdańsku, poświęcony czasom nowszym nadal utrzymuje podstawowe kierunki swoich zainteresowań. Zajmując się czasami zaborów, skupiano się zwykle na oświacie w II połowie XIX i początkach XX wieku. Omawiano znaczenie wydanych w języku polskim książek i czasopism. Uwagę poświęcano nadto miejscu języka narodowego w programach nauczania, przebiegowi strajków szkolnych, pracy tajnych organizacji młodzieżowych, rozwojowi szkolnictwa na Pomorzu w różnych okresach²². Ukazała się też praca o uniwersytetach w Polsce w XIX w.²³

Prowadzono także badania odnoszące się do oceny sytuacji w czasach po II wojnie światowej. Wstępne podsumowanie dotychczasowego stanu wiedzy na ten temat przyniosła sesja zorganizowana w 1986 r. przez Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli przy współpracy Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania²⁴.

W ostatnich latach uwaga badaczy gdańskiego ośrodka nadal koncentruje się wokół zagadnień związanych z historią wybranych placówek oświatowych. Nie zaniedbano również kwestii odnoszących się do problematyki form kształcenia i doskonalenia nauczycieli w regionie i całym kraju, pracy uczelni wyższych oraz placówek artystycznych²⁵. Przy wszechstronnej współpracy

krajowej i międzynarodowej analizuje się znacznie podejmowanych po 1989 r. reform oświatowych w Polsce, a także porównuje się nasz system edukacji z systemami obowiązującymi w innych krajach, zwłaszcza w Szwecji²⁶.

Potwierdzeniem bardzo żywych kontaktów naukowych i ścisłej współpracy badawczej Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Wychowania z większością ośrodków akademickich w Polsce była zorganizowana w maju 1996 r. sesja pt. *Historia-Edukacja*. Sesja związana z jubileuszem pracy naukowej i dydaktycznej profesora Lecha Mokrzeckiego zgromadziła reprezentantów niemal wszystkich uczelni i pokrewnych instytucji naukowych w kraju. Teksty referatów i omówienie obrad opublikowano w I tomie *Ars Educandi*, znalazły one swe odzwierciedlenie także w licznych periodykach²⁷.

Podsumowując należy stwierdzić, że w całym okresie powojennym grono gdańskich historyków wychowania zaliczało się do szczególnie czynnych uczestników wielu konferencji krajowych i międzynarodowych²⁸. Opublikowali oni wiele różnorodnych prac związanych z zagadnieniami szeroko rozumianej historii oświaty i nauki, uczestnicząc w przywracaniu kulturze trwałej wartości jaką jest tradycja.

Jacek Taraszkiewicz

gdańskiej na przełomie XIX i XX wieku, „Rocznik Gdański” 1969, t. 27; tegoż, *Szkolnictwo oraz polska działalność oświatowo-kulturalna na Powiślu w latach 1918-1932*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1968, nr 2.

⁵ J. Szews, *Nauczanie języka polskiego w szkołach gdańskich XIX wieku*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1964, nr 3; Zob. też *Polski Słownik Biograficzny* i serię wydawniczą „Pomorze Gdańskie”.

⁶ K. Trzebiatowski, *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932*, Wrocław 1970.

⁷ Por. K. Kubik, *Szkolnictwo morskie w Polsce w XVI-XVIII w.*, w: *Materiały z Sesji Komisji Morskiej*, Warszawa 1969; tegoż, *Szkolnictwo morskie w Polsce (1947-1967)*, *Rybołówstwo morskie*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne. Prace Pomorzoznawcze” 1969, 18.

⁸ Tenże, *Słowo i pieśń w walce o polskość Pomorza Gdańskiego na przełomie XIX i XX wieku*, Gdańsk 1962; L. Mokrzecki, *Polskie Konserwatorium Muzyczne w Gdańsku (1929-1939)*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne. Prace Pomorzoznawcze” 1966, 13.

⁹ L. Mokrzecki, *Początki, rozwój i perspektywy Uniwersytetu Gdańskiego*, „Rocznik Gdański”, t. 54, 1994, z. 2.

¹⁰ K. Kubik, *Joachim Pastorius gdański pedagog XVII wieku*, Gdańsk 1970; L. Mokrzecki, *Studium z dziejów nauczania historii*, Gdańsk 1973.

¹¹ L. Mokrzecki, *W kręgu prac historyków gdańskich XVII wieku*, Gdańsk 1974; K. Kubik, L. Mokrzecki, *Trzy wieki nauki gdańskiej*, Wrocław 1976.

¹² K. Kubik, *Kształcenie morskie w Polsce w XVII i XVIII wieku*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, R. XIX, 1976, nr 23; L. Mokrzecki, *Początki wiedzy o morzu w dawnej Rzeczypospolitej*, Wrocław 1983.

¹³ L. Mokrzecki, *Rozważania o kulturze muzycznej miast Prus Królewskich w okresie I Rzeczypospolitej*, *Zeszyty Naukowe PWSM w Gdańsku*, Gdańsk 1976, nr 15; K. Kubik, *Wpływ Jana Amosa Komeńskiego na wykształcanie się koncepcji dydaktyczno-wychowawczych na Pomorzu Gdańskim w XVII w.*, [w:] *Jan Amos Komeński a problemy współczesnej pedagogiki*, red. L. Leja, Poznań 1974.

¹⁴ J. Szews, *Język polski w szkolnictwie średnim Pomorza Gdańskiego w latach 1815-1920*, Gdańsk 1975; tegoż, *Patriotyczne organizacje młodzieży gimnazjalnej i akademickiej w Gdańsku w latach 1906-1920*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne”, R. XX, 1977, nr 24; W. Frąckowiak, *Pedagogiczne aspekty polskiego czasopiśmiennictwa dla dzieci i młodzieży na Pomorzu Nadwiślańskim i Kujawach Zachodnich w okresie rządów Bismarcka (1862-1890)*, Bydgoszcz 1979; tegoż, *Wydawnictwa w zakresie elementarnej nauki języka polskiego na Pomorzu Gdańskim w latach 1840-1920*, Gdańsk 1977.

¹⁵ K. Kubik, *Historia szkolnictwa morskiego*, Gdańsk 1973.

¹⁶ K. Trzebiatowski, *Organizacja szkolnictwa w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972; tegoż, *Poradnik organizacyjno-ekonomiczny dyrektora szkoły*, Warszawa 1975; tegoż, *System szkolny Szkocji*, „Zeszyty Naukowe UG”, *Pedagogika-Historia Wychowania*, 1980, nr 10; K. Trzebiatowski, J. Żerko, *System oświatowy PRL na tle porównawczym*, Gdańsk 1980.

* Artykuł w znacznej mierze opiera się na wynikach badań przeprowadzonych przez Lecha Mokrzeckiego, opublikowanych w dwóch rozprawach: *Współczesne kierunki badań nad dziejami oświaty i nauki w środowisku gdańskim i ich najnowsze wyniki* [w:] *Historia wychowania w XX wieku. Dorobek i perspektywy*, pod red. T. Gumuły, J. Krasuskiego, S. Majewskiego, Kielce 1998, s. 515-525; *Historia wychowania w Gdańsku z perspektywy pięćdziesięciolecia (1946-1996)*, „Ars Educandi”, 2000, t. II, s. 19-33.

¹ K. Trzebiatowski, *Szkolnictwo i oświata polska na ziemiach Pomorza Zachodniego w okresie międzywojennym (1918-1939)*, [w:] *Konferencja Pomorska PAN*, Warszawa 1959.

² K. Trzebiatowski, *Organizacja i podstawy prawne szkolnictwa*, t. I-IV, Gdańsk 1964-1969.

³ K. Kubik, *Polska szkoła prywatna w dawnym Gdańsku*, Gdańsk 1963; K. Kubik, L. Mokrzecki, *Trzy wieki nauki gdańskiej. Szkice z dziejów XVI-XVIII wieku*, Gdańsk 1969.

⁴ K. Kubik, *Walka o szkołę polską w Wolnym Mieście Gdańsku*, „Pomorze Gdańskie” 1965, nr 1, K. Trzebiatowski, *Prasa i organizacje polskie w rejencji*

¹⁷ W kregu kultury, muzyki i baletu, red. L. Mokrzecki, Gdańsk 1971; L. Mokrzecki, *Z dziejów Filharmonii Bałtyckiej*, [w:] *Państwowa Opera i Filharmonia Bałtycka w Gdańsku*, red. B.M. Jankowski, Gdańsk 1971.

¹⁸ L. Mokrzecki, *Luteński gimnazjum akademickie w strukturze oświaty okresu staropolskiego*, [w:] *Nauczanie w dawnych wiekach*, red. W. Iwańczak i K. Bracha, Kielce 1997; tegoż, *Academical Gymnasiums in Poland in 16th-18th c.*, [w:] *Higher education and society*, t. 1, Universidad de Salamanca, Salamanca 1985.

¹⁹ L. Mokrzecki, K. Puchowski, *Contacts between Poland and Hungary in the field of education in XVI-XVIII centuries*, ISCHE 9, Pecs 1987; L. Mokrzecki, *Academic contacts between Poles, the Grand Duchy of Lithuania, and the Albertina University*, [w:] *La via dell'ambra*, red. R.C. Lewański, Bologna 1994.

²⁰ K. Puchowski, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565-1773*, Gdańsk 1999; tegoż, *Nauczanie historii w polskich kolegiach jezuickich 1565-1773*, [w:] *Jezuici a kultura polska*, Kraków 1993; tegoż, *Collegium Nobilium Societatis Jesu w Wilnie*, [w:] *Jezuicka ars educandi*, Kraków 1995; L. Mokrzecki, K. Puchowski, *Pierwsi nauczyciele historii w szkolnictwie staropolskim*, [w:] *Nauczyciel historii. Ku nowej formacji dydaktycznej*, red. M. Kujawska, Poznań 1996; L. Mokrzecki, *Tradycje nauczania historii do końca XVI wieku. Wybrane kraje i problemy*, Gdańsk 1992; tegoż, *Wokół staropolskiej nauki i oświaty*, Gdańsk 2000; J. Taraszkiewicz, *Nauczanie historii w szkołach pijarskich prowincji litewskiej w świetle reformy szkolnej z 1762 r.*, „Kwartalnik Pedagogiczny” t. 40, nr 3, 1995; tegoż, *Nauczanie historii i geografii w kolegiach pijarskich w Polsce do 1740 roku*, [w:] *Wkład pijarów do nauki i kultury w Polsce XVII-XIX w.*, red. I. Stasiewicz-Jasiukowa, Warszawa – Kraków 1993; K. Puchowski, *Edukacja historyczno-geograficzna w kolegiach pijarskich i jezuickich w I Rzeczypospolitej*, [w:] *Wkład pijarów...*; L. Mokrzecki, *Uwagi o działalności gimnazjów akademickich i kolegiów jezuickich w Prusach Królewskich (XVI-XVIII w.)*, [w:] *Jezuici a kultura polska...*

²¹ L. Mokrzecki, K. Puchowski, *Programy szkolnictwa staropolskiego w XVI i XVII wieku. Kierunki zmian*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, t. 40, 1995, nr 3; K. Puchowski, *Model kształcenia szlachty w kolegiach jezuickich*, [w:] *Między Barokiem a Oświeceniem*, Olsztyn 1996; tegoż, *Jezuickie kolegia szlacheckie Rzeczypospolitej XVIII wieku – źródła i kierunki zmian*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, t. 40, 1995, nr 3; L. Mokrzecki, *Uwagi o wychowaniu i wiedzy wojskowej w oświacie I Rzeczypospolitej*, „Przegląd Humanistyczny”, r. 40, 1996, nr 1; tegoż, *Stosunek do nauczania historii w szkolnictwie protestanckim Prus Królewskich (XVI-XVIII w.)*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, t. 37, 1996; J. Taraszkiewicz, *Józef Kalasancjusz – twórca szkół pijarskich*, [w:] *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych*, red. K. Puchowski i J. Żerko, Gdańsk 1996; *Z dziejów Almae Matris Vilnensis*, red. L. Piechnik i K. Puchowski, Kraków 1996.

²² J. Szewc, *Filomaci Pomorscy*, Warszawa 1992; K. Trzebiatowski, *Szkolnictwo w województwie pomors-*

kim w latach 1920-1939, Wrocław 1986; L. Burzyńska, *Edukacja dziecka na Kaszubach w XIX i na początku XX wieku*, Zeszyty Naukowe UG, Pedagogika-Historia Wychowania nr 20, 1992; tejże, *Postowie polscy w walce o język polski w Sejmie Pruskim i w parlamencie niemieckim w dobie strajków szkolnych w latach 1906-1907*, [w:] *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych...*; tejże, *Polskie duchowieństwo diecezji chełmińskiej wobec strajków szkolnych w latach 1906-1907 w Prusach Zachodnich*, „Rocznik Gdański” t. 57, 1997, z. 2; L. Burzyńska, L. Mokrzecki, K. Puchowski, *Die Schule und Integrationsprobleme der pommerischen Jugend im 16.-19. Jh.*, [w:] *The Polish school system*, red. C. Holmberg, W.J. Wojtowicz, Linköping 1990; L. Mokrzecki, *The coming of compulsory education to Poland* [w:] *A significant social revolution*, red. J.A. Mangan, London 1994.

²³ L. Mokrzecki, *The universities in Poland in the first half of 19th century*, [w:] *Le Universita minori in Europa (secoli XV-XIX)*, red. G.P. Brizzi i J. Verger, Catanzaro 1998.

²⁴ *Oświata i wychowanie w województwie gdańskim w okresie 40-lecia*, Gdańsk 1986. Bibliografię gdańskiej historii wychowania zawierają m.in. prace: J. Szewc, *Bibliografia historii oświaty...*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1964, nr 2; 1968, nr 2; 1976 nr 4; K. Puchowski, *Z problematyki badań...*, „Zeszyty Naukowe UG”, Pedagogika-Historia Wychowania nr 17, 1988; R. Grzybowski, *State and research on the history of science and education in the Gdańsk Region of Pomerania in 19th and 20 century*, „Rocznik Gdański” 1990, t. 50, z. 1, tegoż *Obecność historyków wychowania II Rzeczypospolitej w pedagogice polskiej 1945-1956 (na tle głównych kierunków badań historii wychowania)*, [w:] *Historia wychowania II Rzeczypospolitej*, pod red. W. Szulakiewicz, Warszawa 2000. Dorobek K. Kubika zebrano [w:] *Zeszyty Naukowe UG, Pedagogika – Historia Wychowania* nr 10, 1980 nr 17, 1988 oraz „Rocznik Gdański”, t. 56, 1996, z. 2; publikacje K. Trzebiatowskiego [w:] *Zeszyty Naukowe UG, Pedagogika-Historia Wychowania* nr 13, 1983 i nr 21, 1993 zaś L. Mokrzeckiego do 1995 r., [w:] *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych*, Gdańsk 1996 i do 2000 r. [w:] L. Mokrzecki, *Wokół staropolskiej nauki i oświaty. Gdańsk – Prusy Królewskie – Rzeczpospolita*, Gdańsk 2000. Zob. też *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. I-IV, Gdańsk 1992-1997; *Słownik Pedagogów Polskich*, red. W. Bobrowska-Nowak, D. Drynda, Katowice 1998; *Współcześni uczeni polscy*, t. I-III, Warszawa 2000; *Złota księga nauki polskiej. Naukowcy przelomu wieków*, Gliwice 2000; *The International Directory of Distinguished Leadership*, Raleigh, North Carolina 2000; *Dictionary of International Biography*, Cambridge, England 1995; *International Who's Who of Intellectuals*, Cambridge, England 1993; *Scholars of Early Modern Studies. Annual Directory of Research*, vol. 27-34, Truman State University, Kirksville, Missouri USA, 1993-2000.

²⁵ J. Żerko, *Szkolnictwo ogólnokształcące dla pracujących w województwie gdańskim w latach 1945-1975*, Wrocław 1986; tegoż, *Etapy zwalczania analfabetyzmu w województwie gdańskim (1945-1952)*,

„Rocznik Gdański” t. 47, 1987, z. 2; J. Żerko, R. Grzybowski, *Realizacja obowiązku szkolnego w okresie międzywojennym*, „Zeszyty Naukowe UG”, Pedagogika-Historia Wychowania, nr 17, 1988; R. Grzybowski, *Studia nauczycielskie w województwie gdańskim w latach 1955 - 1970*, Gdańsk 1994; tegoż, *Przebudowa ideowa zakładów kształcenia nauczycieli w Polsce w latach 1945 - 1956*, „Kwartalnik Pedagogiczny” t. 40, 1995, z. 4; J. Siwoszek, *Z badań nad organizacją i funkcjonowaniem gdańskich szkół niepaństwowych*, [w:] *Oświata w okresie przemian ustrojowych w Polsce*, Gdańsk 1995; J. Siwoszek, J. Żerko, *Oświatowa kadra kierownicza i jej przygotowanie zawodowe w Polsce w latach 1945 - 1990*, „Zeszyty Naukowe UG”, Pedagogika-Historia Wychowania, nr 25, 1997; L. Mokrzecki, *40 lat Państwowej Szkoły Muzycznej stopnia podstawowego i licealnego im. Feliksa Nowowiejskiego w Gdańsku (1950 - 1990)*, [w:] *Państwowa Szkoła Muzyczna stopnia podstawowego i licealnego im. F. Nowowiejskiego w Gdańsku 1950 - 1990*, red. J. Krassowski, Gdańsk 1990; R. Grzybowski, *Wyższe szkoły pedagogiczne w Polsce w latach 1946 - 1956*, Gdańsk 2000.

²⁶ *S(z)koldem project papers. Democratization of education experiences from Poland and Sweden*, red. H. Hovenberg, T. Maliszewski, W.J. Wojtowicz, J. Żerko, Linköping 1996; T. Maliszewski, *Polacy a szwedzki uniwersytet ludowy*, [w:] *Polacy w Skandynawii*, red. E. Olszewski, Lublin 1997; tegoż, *Folk High Schools – the End of an Idea or a new Challenge*, „Baltic Sea Dialogue” 1998, Nr 1; tegoż, *Od światłej włóścianki do radykalnej feministki. Kobieta w szwedzkim uniwersytecie ludowym* [w:] *Kobiety a edukacja dorosłych*, red. E. A. Wesołowska, Warszawa 2001, tegoż, *Historia i kierunki działalności edukacyjnej Kaszubskiego Uniwersytetu Ludowego*, „Rocznik Andragogiczny” 1999; L. Mokrzecki, J. Żerko, *Problematyka demokratyzacji*

oświaty w regionie gdańskim w świetle badań polsko-szwedzkich pod nazwą „S(z)koldem” (1993 - 1996), [w:] *Wychowanie a polityka. Tradycje i współczesność*, red. W. Wojdyło i M. Strzelecki, Toruń 1997. Znaczenie wspólnych badań potwierdza przyznanie w 1998 r. przez Uniwersytet w Linköping doktoratu h.c. profesorowi L. Mokrzeckiemu.

²⁷ Por. sprawozdania z sesji: E. Romanowska, *Sprawozdanie z jubileuszu profesora Uniwersytetu Gdańskiego Lecha Mariana Mokrzeckiego*, Komunikat z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej na temat „Historia-Edukacja” Gdańsk-Oliwa 20 maja 1996 r., „Test” nr 2, Białystok 1996; B. Michalik, *Ogólnopolska Konferencja Historyków Wychowania „Historia-Edukacja”, Gdańsk 20 maja 1996*, „Rozprawy z dziejów oświaty”, t. XXXVIII, 1998; T. Maliszewski, „Historia i Edukacja” – *Ogólnopolska Konferencja Historyków i Historyków Oświaty z okazji jubileuszu prof. dr hab. Lecha Mokrzeckiego*, „Rocznik Gdański”, t. 47, 1997. Por. *Ars Educandi*, t. I (1998). Również wydawnictwo okolicznościowe zatytułowane *Szlakami przeszłości i czasów współczesnych. Księga ofiarowana profesorowi Lechowi Mokrzeckiemu z okazji Jego jubileuszu*, pod red. K. Puchowskiego i J. Żerko, Gdańsk 1996, doczekała się recenzji („Rocznik Gdański”, „Biuletyn Historii Wychowania” (Poznań), „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” (Warszawa) i in.

²⁸ Liczne przemyślenia polskich uczonych prezentowane na zagranicznych konferencjach zawierają kolejne tomy publikowane w ramach International Standing Conference for the History of Education, w znanym periodyku „Paedagogica Historica”, czy osobnych wydawnictwach, zaś informacje o nich, poza bibliografiami, znajdują się w licznych tomach „Nauki Polskiej”, „Lubelskiego Rocznika Pedagogicznego”, „Rocznika Gdańskiego” oraz Przeglądu Historyczno-Oświatowego.